

Н.М. Саженева

**ПЕРЕДУМОВИ ОДЕРЖАННЯ РЕКРЕАЦІЙНОГО ЕФЕКТУ У
ПРИМОРСЬКИХ МІСТАХ-КУРОРТАХ (НА ПРИКЛАДІ М. БЕРДЯНСЬКА)**

Сучасний етап в Україні характеризується низькими темпами економічного і соціального розвитку суспільства і посиленням стресового стану людей. В цих умовах виникає необхідність у створенні таких форм організації оздоровлення населення, які б дозволили не тільки зняти ці навантаження, але й одержати максимальний економічний прибуток від рекреаційної галузі при мінімальних витратах на її розвиток.

На задоволення рекреаційних потреб населення функціонально спрямована

рекреаційна система (РС), яку ми розглядаємо як соціально-економічний об'єкт. Кінцевим продуктом її функціонування виступає рекреаційний ефект. Він виникає в результаті дії технологічного процесу, що реалізується на конкретному рекреаційному підприємстві. Цей процес формується як під впливом екзогенних, так і ендегенних змінних. Якщо екзогенні змінні обумовлюють, насамперед, територіальну прив'язку рекреаційних підприємств, то ендегенні безпосередньо впливають на формування конкретного технологічного процесу в цих підприємствах. Тобто ендегенні змінні через елементи системи: технічний блок, блок обслуговуючого персоналу і блок управління відбивають до технологічного процесу екзогенні змінні, сукупна дія яких і виробляє рекреаційний ефект. При цьому рекреаційний ефект уявляється нам як різниця станів рекреантів після впливу технологічного процесу (P2) і до впливу (P1) цього процесу, тобто $P = (P2 - P1)$ - є рекреаційний ефект (див. рис. 1). Оскільки формування галузевого (рекреаційного) процесу є предметом дослідження соціології, медицини і психології, надалі ми докладно не розглядаємо ендегенні змінні РС, а зупинимося на дослідженні екзогенних змінних, які здійснюють вплив на територіальну організацію РС і сприяють отриманню рекреаційного ефекту [1].

Таким чином, РС ми розглядаємо як соціально-економічну систему, яка складається з підсистем технічного забезпечення (технічний блок), обслуговуючого персоналу, органа управління, функціонально спрямованого на задоволення рекреаційних потреб людини. При цьому рекреантів і рекреаційні ресурси розглядаємо як об'єкти, а РС, через її технологічний процес, як засіб впливу на ці об'єкти.

Організація рекреаційної діяльності в РС носить комплексний характер, тому що в у взаємодію вступають: група рекреантів, природні комплекси, технічна інфраструктура, сфера обслуговування, виробнича сфера й інші однорангові спеціалізовані системи. Прикладом такої РС є приморський місто-курорт державного значення Бердянськ, який має у своєму розпорядженні природні, соціально-економічні і культурно-історичні передумови, необхідні для подальшого розвитку рекреації.

Природні передумови проявляють формуючий, а згодом, перетворюючий вплив на місто-курорт. Вони можуть покращувати або погіршувати, прискорювати або уповільнювати його формування, а в інших випадках роблять недоцільним функціонування цього міста-курорту.

Включення культурно-історичних ресурсів у рекреаційний процес дозволяє різноманітніти види рекреаційної діяльності і визначити суцільно пізнавальні рекреаційні заняття, пов'язані з інформаційним "споживанням" культурних цінностей.

Соціально-економічні умови зумовлені рівнем розвитку виробничих сил. Чим вище рівень їх розвитку, тим більше вони можуть служити базою для формування міста-курорту.

Для розвитку і функціонування приморського міста-курорту Бердянська є необхідні природні умови і ресурси. Літо - жарке, сухе (середня температура липня +24°C), зима помірно м'яка (середня температура січня -4°C). У середньому 200-240 днів у році температура повітря тримається вище нуля. Опадів випадає до 400 мм на рік, головним чином, у квітні-жовтні. Температура води в Азовському морі у берегів міста-курорту Бердянська, вище, ніж у Одесі, Євпаторії і Ялті. У липні, іноді, воно

прогрівається до +30°C.

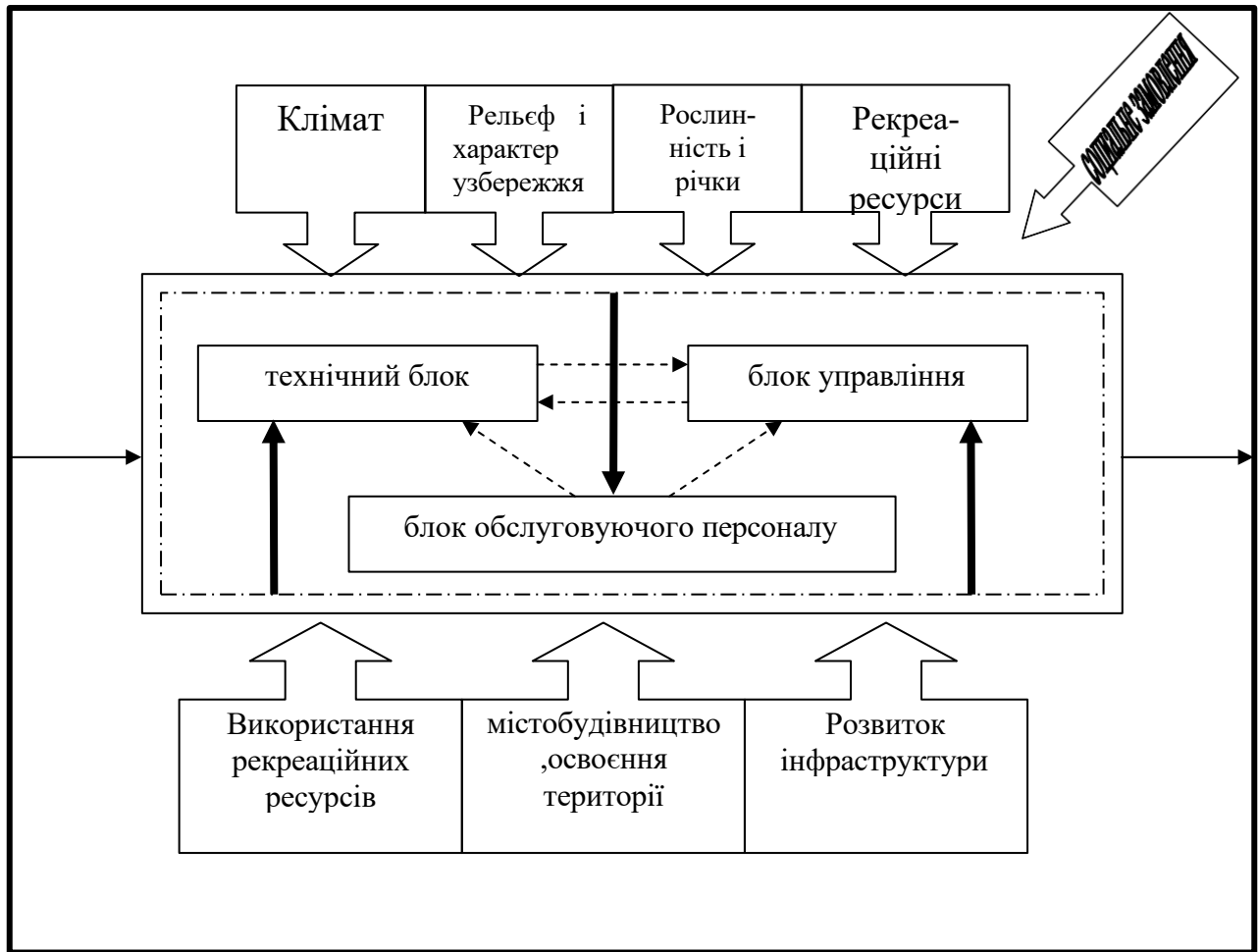

Рис. 1. Схема формування і функціонування рекреаційної системи*

- область формування екзогенних змінних;
- область формування ендогенних змінних;
- рекреаційна система (РС);
- елементи РС, що забезпечують технологічний процес;
- вплив екзогенних змінних;
- вплив ендогенних змінних;
- виробничі зв'язки;
- вхід і вихід рекреантів з РС

* Складений за джерелом [1].

Бердянськ – одне із самих сонячних південних міст; воно знаходиться у зоні ультрафіолетового комфорту. Кількість годин сонячного сяйва складає 2382 на рік.

Сонячних днів у Бердянську приблизно стільки ж, скільки в Євпаторії, і на 8,3% більше, ніж в Одесі.

Берег моря у районі міста являє собою великий піщаний пляж, що плавно переходить у таке ж піщане дно Азовського моря з незначною глибиною, що сприяє швидкому прогріванню води, внаслідок чого купальний сезон тут триває до 6 місяців на рік.

Аналіз умов рекреаційної діяльності в місті-курорті Бердянську, його природного середовища (кліматичних умов, наявності бальнеологічних ресурсів і лікувальних грязей, пам'яток природи і т.д.), курортного середовища (житлового фонду, функціонально-вільних територій, системи обслуговування, обладнання місць відпочинку і лікування, пам'яток архітектури, культури, археології і т.д.), санітарно-гігієнічних умов, художньо-естетичної характеристики (природних ландшафтів, архітектурно-просторової композиції і т.д.) показав, що в приморському місті-курорті Бердянську може розвиватися санаторно-курортне лікування, стаціонарний відпочинок і туризм.

Приморський місто-курорт Бердянськ має багаті родовища мулових лікувальних грязей, болотистих осадків лиманів і ропи, що містять солі натрію, кальцію, магнію, хлору, сульфатів, гідрокарбонатів, сірководню, метану, вуглекислоти й аміаку, а також виявлені в 1972 році хлористі натрієві, що містять бром, води ропного типу з мінералізацією 58-69 г/л. Експлуатаційні запаси лікувальних грязей в озерах Червоному і Великому складають 57,5 тис. м³, із яких 47,7 тис. м³ високоякісні. Крім того, лікувальні грязі є в Бердянській затоці. Загальні запаси високоякісних грязей, придатних для експлуатації, складають біля 1 млн. м³. Бердянські грязі мають властивості регенерації, тому кількість їх запасів дозволяє стверджувати, що курорт має надійну лікувально-грязьову базу для свого перспективного розвитку.

Поєднання природних лікувальних ресурсів із м'яким кліматом ставить курорт до числа економічно вигідних для подальшого розвитку. На базі лікувальних і пляжних ресурсів побудована мережа санаторіїв, баз відпочинку, профілакторіїв і дитячих оздоровчих закладів.

У санаторіях оздоровлюються рекреанти за показниками: лікування опорно-рухового апарату та периферичної нервової системи, судинної системи, гінекологічних захворювань, хвороб вуха, горла, носу, бронхів, трахеїв і інших захворювань. Їхня пропускна спроможність складає більш 180 тис. чол. у рік. Санаторії мають у своєму розпорядженні значну діагностичну базу. Є клінічні і біохімічні лабораторії, кабінети функціональної, кардіологічної, неврологічної й ортологічної діагностики, кабінети з функціональною, рентгенологічною діагностикою й інші. До послуг хворих - грязьові відділення, у яких грязь відпускається у вигляді аплікацій, тампонів, електрогрязі. Водяні відділення забезпечують сольові, хвойні, перлинні, вуглекислі, кисневі, йодобромні ванни. Тут є гідропатія з різноманітними видами душу, ванна горизонтального підводного витягання, масажні, фізіотерапевтичні кабінети і кабінети лікувальної фізкультури. Пропускна здатність санаторіїв складає більш 180 тис. чол. у рік. Більшість путівок (74,6%) і курсівок (81%) на санаторне лікування одержують жителі України. Головним чином, це жителі Дніпропетровської, Донецької, Київської, Запорізької, Харківської і Полтавської областей.

Поряд з лікуванням дорослого населення, у приморському місті-курорті

Бердянську здійснюється лікування дітей. Функціонує два дитячих санаторії: загальнотерапевтичний і туберкульозний. Перший - на 50 місць, другий - на 350 місць. В основі Бердянської коси розташований будинок відпочинку матері і дитини на 152 місця. У перспективі тут можлива організація чотирьох комплексів санаторних закладів загальною ємкістю 20 тис. місць.

Курортна зона приморського міста-курорту Бердянська розміщена переважно в основі Бердянської коси і на косі, ширина якої складає від 100 до 1000 м, і, що заходить вглиб Азовського моря на 12 км. Санаторним і оздоровчим підприємствам для дітей і дорослих, розташованих у цій зоні, характерна міжвідомча роз'єднаність, в основному, незначна місткість і інфраструктура, яка дублюється. Через сезонний характер функціонування рекреаційних підприємств варто визначити оптимальне співвідношення в них цілорічних та сезонних місць. Воно при нормі 40% і 60%, відповідно, складає в Бердянському місті-курорті 74,5% сезонних і 25,4% цілорічних місць. Крім того, із сезонних рекреантів значну частку (більш 50%) складають неорганізовані відпочиваючі. Їх нерегулований потік вкрай негативно відображається на всі сфери життєдіяльності міста, особливо на його соціальну інфраструктуру.

Оздоровча зона розміщена на узбережжі Азовського моря в межах міста і на Бердянській косі. На відпочинок населення приїздить з травня по жовтень. Чисельність сезонних мігрантів в останні роки має тенденцію зменшуватися, що пов'язано з збільшенням цін на продукти харчування, проживання і рекреаційні послуги. У загальній кількості, яка приїздить на відпочинок, переважають жінки (більш 65%). Найбільша кількість відпочиваючих припадає на вікові групи населення 30-45 років, як серед чоловіків (61,4%), так і серед жінок (51,2%). Особи працездатного віку в загальній чисельності приїжджаючого на відпочинок населення складає серед чоловіків - 93,7%, серед жінок - 90,8%.

Рекреаційний потік визначається високим освітнім рівнем. Осіб із вищою освітою у 2000 році відпочивало 34,2%, із середнім - 60,0%. Анкетне дослідження дозволило зробити висновок, що 98,3% рекреантів в цілому задоволені методами лікування й оздоровлення санаторно-курортних і оздоровчих закладів. Значна частка опитуваних незадоволена роботою пляжів - 38,7%. Особливо багато незадоволених культурно-масовою роботою - 46,6%.

Більшість оздоровчих закладів має резервні території, які можуть бути використані для подальшого їх розвитку, з метою підвищення рекреаційного ефекту. Вони мають можливість збільшити ліжковий фонд, що сприяє розширенню оздоровчих послуг у літній період.

На курорті досить потужно представлена мережа дитячих оздоровчих закладів, що функціонують тільки в літній період. Загальна їх місткість складає 9,1 тис. місць на місяць "пік".

На Бердянській косі можлива організація одного значного оздоровчого комплексу на 7 тис. місць, у складі якого буде розвинута мережа пансіонатів для батьків із дітьми цілорічного функціонування з використанням у зимовий період і в міжсезоння лікувальної бази, розташованої в основі Бердянської коси.

У міській межі Бердянська варто розвивати мережу пансіонатів на 16 тис. місць і вдосконалити пляжі.

У раціональному використанні вільного часу значну питому вагу займають фізична культура і спорт. Вік є найбільш істотним чинником, що визначає

активність працюючих у цьому виді проведення вільного часу. Наприклад, на заняття фізкультурою і спортом люди у віці до 25 років в середньому на день витрачають 7 хв., 26-30 років - 6,3 хв., 31-35 років - 4,9 хв., понад 50 років - 1,4 хв. [2].

Вплив освіти значно менше у розповсюдженості цього виду дозвілля. Проте треба відзначити, що цим видом проведення вільного часу більше всього цікавляться особи, які мають середню - 4,7 хв. на день і вищу освіту - 3,7 хв. на день.

Переважно відвідують спортивні видовища і заходи чоловіки (в середньому 6,4 хв. у день), із яких переважають холостяки. Жінки, які займаються веденням домашнього господарства і вихованням дітей, приділяють цим заняттям лише 2,5 хв. у день.

Найбільш популярними видами спорту є: туризм, легка атлетика, волейбол і баскетбол, настільний теніс, шахи, шашки.

Рекреаційне господарство приморського міста-курорту Бердянська доповнюють галузі сфери обслуговування: охорона здоров'я, роздрібна торгівля, суспільне харчування, побутове обслуговування, комунальне господарство, міський (внутрішньокурортний) транспорт і інші галузі, від яких залежить якість обслуговування рекреантів, а, отже, і рекреаційний ефект.

Особливе місце в структурі галузей соціальної сфери займає охорона здоров'я. У місті функціонує 28 терапевтичних, 15 цехових, 26 педіатричних, 12 акушерсько-гінекологічних і 5 фтізіатричних територіально-лікарських ділянок.

Амбулаторно-поліклінічне обслуговування рекреантів здійснюється через поліклініку і медсанчастину. Кількість відвідувань складає 3700 за зміну. Забезпеченість лікарями складає 31 чол. на 10 тис. чоловік, середнім медичним персоналом - 129 чол. на 10 тис. чоловік.

В приморському місті-курорті Бердянську гостро стоїть проблема більш повного задоволення попиту населення і рекреантів товарами народного споживання, особливо у літній період.

Забезпеченість населення торговою площею продовольчих магазинів вище нормативної. В останні роки широко розвиваються малі форми торгівлі - продаж продуктів у павільйонах, кіосках, наметах, розташованих на пляжах і в інших місцях масового відпочинку рекреантів. Варто приділити увагу розвитку дрібної розничної мережі відповідно до темпів росту населення, особливо з урахуванням приїжджаючих на відпочинок рекреантів.

В літній період в приморському місті-курорті Бердянську відчувається гострий дефіцит місць на підприємствах суспільного харчування. Забезпеченість населення міста цими підприємствами складає всього 62% від норми, а в літній період - 42%. Необхідно розширити мережу цих підприємств, поліпшити час їх роботи, підвищити культуру обслуговування і т.д.

В останні роки намітилася тенденція до розвитку мережі сезонних ресторанів, їдален, кафе, павільйонів. Проте загальна кількість посадкових місць у сезон "пік" складала в 2000 році всього 3203 місця, що є явно недостатнім для задоволення попиту рекреантів у літній період. Їх питома вага у загальній кількості посадкових місць складає всього біля 20%.

Важливе значення в наданні послуг рекреантам має служба побуту м. Бердянська, яку представляють 123 підприємства, що працюють із коефіцієнтом

змінності 1,1. За одну зміну працює 64% підприємства галузі. З підвищеним коефіцієнтом змінності працюють, в основному, підприємства сезонного характеру, які розташовані в курортній зоні.

Коло побутових послуг, якими переважно користуються рекреанти, достатньо велике. До них відносяться періодичні послуги перукарень, бані, душеві, термінового ремонту взуття, прокатних пунктів; епізодичного користування - послуги хімчистки, ремонту одягу; послуги разового користування - індошив взуття, шкіряних, хутряних, швейних виробів і інші.

У соціальний комплекс входить житло-комунальне господарство. Рівень забезпеченості приморського міста-курорту Бердянська підприємствами комунального господарства складає: готелями - 22,4%, банями - 13,6%, механізованими пральнями - 6,4%.

Важливе місце в розвитку соціальної сфери цього курорту належить пасажирському транспорту і послугам зв'язку, які тут розвинені слабо.

Останнім часом, особливо в літній період, пасажироперевозки здійснюють таксі, маршрутні таксі і транспортні засоби індивідуального користування. По Бердянській затоці регулярно ходять катера.

В системі благоустрою курортної території, вдосконалення її архітектурно-художнього вигляду важлива роль належить зеленим насадженням. Рівень озеленіння складає 66%.

Створення екологічно здорового міського середовища включає комплекс захисних заходів, до яких відносяться: очистка території від виробничих і побутових викидів, знепилювання вулиць у літній період, поливання тротуарів і зелених насаджень.

Слід більше уваги приділяти охороні і відтворенню рекреаційних ресурсів цієї території, запобіганню забруднення атмосфери та Азовського моря стічними водами та залишками ядохімікатів і мінеральних добрив, забезпеченню умов для регенерації лікувальних грязей, захисту приморських пляжів і коси від розмиву схилів, корінного берега від руйнування.

Приморський місто-курорт Бердянськ має необхідні передумови для подальшого розвитку в ньому рекреації. На перспективу, з метою одержання максимального рекреаційного ефекту від функціонування цього курорту ми пропонуємо провести функціональне зонування його території і виділити три функціональні зони - зону лікування міжнародного значення (А), зону тривалого сезонного відпочинку державного, обласного, місцевого значення (Б), зону короткочасного сезонного відпочинку (С). До зони А віднести комплекси лікування дорослих і дітей, спортивно-молодіжний комплекс; до зони Б - комплекси відпочинку дорослих і дітей, комплекси відпочинку дорослих із сім'ями; до зони С - угіддя короткочасного відпочинку дорослих і дітей.

Кожний комплекс відпочинку повинен складатися з спальних корпусів, їдальні, відео- і кінотеки, адміністративного комплексу, майстерні побутового обслуговування, пляжу і ділянок відпочинку або лікувальних корпусів, спортивних і ігрових майданчиків. В єдиному суспільному центрі повинні концентруватись всі види закладів обслуговування: бібліотеки, виставочні зали, магазини, кафе, ресторани й ін. Тут же можна створити і центральний парк зони відпочинку. Засобами зв'язку між окремими комплексами будуть мікроавтобуси і мікроавтопоїзди з аккумулятивними двигунами. При в'їзді на територію зони

відпочинку необхідно розмістити готель і багатоповерхову стоянку для легкових автомобілів. Обслуговуючий персонал повинен бути з місцевого населення, що дозволить підійти до вирішення питання безробіття в межах курорту і припинити відтік чоловічого населення в промислові центри. Промислову частину Бердянська варто винести в міста- супутники Токмак, Куйбишево і Чернігівку та налагодити швидкісний транспортний зв'язок між рекреаційним районом курорту і промисловою зоною.

Після винесення заводів з Бердянська звільниться під рекреаційне будівництво 672 тис. м² земель. Це дозволить збільшити кількість місць у рекреаційних підприємствах на 6,7 тис. місць, а також надасть можливість збільшити їх пропускну здатність на 95,1 тис. чоловік на рік.

Необхідно відзначити, що поряд із реконструкцією економічної структури господарського комплексу Бердянська, доцільно поліпшити горизонтальні (міжгалузеві) зв'язки в середині комплексу шляхом посилення спеціалізації нерекреаційних підприємств, і в таких обсягах, які необхідні для повного задоволення потреби рекреаційних підприємств. Тільки за умовою повного задоволення рекреаційних потреб ці підприємства можуть працювати на зовнішній ринок, тобто вивозити продукцію за межі приморського міста-курорту Бердянська.

1. Изард У. Методы регионального анализа. - М.: Прогрес, 1966. - 659 с. 2. Михайличенко В.И. У самого теплого моря. Путеводитель. – Днепропетровск: Поминь, 1983. – 125 с.